

תורת בטחון – פרשת ויצא

בענין בטחון בהשי"ת בעת צרה

ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה. (כח, י)

איתא במדרש (רבה ס"ח) ז"ל, "ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה, רבי פנחס בשם רבי הונא בר פפא פתח (משלי ג) "אז תלך לבטח דרכך" וגו' "אם תשכב לא תפחד", "אז תלך לבטח" - זה יעקב דכתיב ויצא יעקב, אם תשכב לא תפחד מעשו ומלבן, ושכבת וערבה שנתך, וישכב במקום ההוא. רבי שמואל בר נחמן פתח (תהלים קכא): "שיר למעלות אשא עיני אל ההרים", "אשא עיני אל ההורים", למלפני [פי עין יוסף: לרבותי המלמדים אותו דרכי התורה], ולמעבדני [להמדריכים אותי בעבודת ה' בשמירת מצותיו ית'] "מאין יבוא עזרי", אליעזר בשעה שהלך להביא את רבקה מה כתיב ביה "ויקח העבד עשרה גמלים" וגו' ואני לא נזם אחד ולא צמיד אחד, רבי חנינא אמר גדוד שלחו, רבי יהושע בן לוי אמר שילח עמו אלא שעמד עשו ונטלה ממנו, חזר ואמר מה אנא מובד סברי מן בריי [וכי אאביד ומי אש סברי ותקותי מבוראי] חס ושלום לית אנא מובד סברי מן בריי אלא עזרי מעם ה', (שם תהלים קכ"א) אל יתן למוט רגלך אל ינום שומרך, הנה לא ינום ולא יישן וגו' ה' ישמרך מכל רע מעשו ומלבן, ישמור את נפשך ממלאך המות, ה' ישמר צאתך ובואך, ויצא יעקב", עכ"ל.

ומבואר מדברי המדרש, דיעקב אבינו היה לו מדת הבטחון בהשי"ת. שלא היה לו שום פחד מלבן ומעשו. וגם היה בוטח - "עזרי מעם ה'". הגם שלא היה לו שום ממון, מ"מ היה בוטח בהשי"ת, ולא אכפת ליה שלא היה לו כלום.

גודל הבטחון של יעקב אבינו

הנה הבית הלוי (על התורה) האריך לבאר דברי המדרש וז"ל, "דרש המדרש לתיבת עזרי לענין אשה כמו אעשה לו עזר כנגדו. וביאור דברי המדרש דמלמדנו גודל הבטחון של יעקב, דהנה זה בטבע האדם גם אם יהיה בוטח שיחקור בשכלו באיזו אופן ישיג הדבר הנצרך לו, וכיון שנצרך לאיזו דבר ואין בידו מעות הגם כי לבו חזק בבטחון שבודאי יעזור לו ה', עכ"ז לבו חושב באיזו אופן ישיג הדבר, אם הקדוש ברוך הוא יזמין לו ריוח או ימצא מציאה וכדומה לזה. ולכאורה אין בזה חסרון בטחון אחר שגם להסיבה אין לו שום דרך ומבוא שתהיה רק ה' יזמין לו. ורק דאח"כ חזר בו וחשב גם זאת לחסרון דלמה לי לבטוח שייזמין הסיבה שבזה אשיג העזר, ואמר עזרי מעם ה' וגם בלא שום סיבה אשיג העזר", עכ"ל.

ומבואר מדבריו, דמי שבוטח בהשי"ת, ואינו בוטח בהשי"ת יעזרהו דוקא באיזה סיבה, זהו דרגה גבוהה במדת הבטחון. אבל מי שאינו בוטח בהשי"ת רק שיעזרהו השי"ת דוקא באיזה סיבה, זהו דרגה נמוכה במדת הבטחון. ויעקב אבינו היה על כך דרגה גבוהה במדת הבטחון, שהיה בוטח בהשי"ת שיעזרהו אפילו בלא שום סיבה.

ונראה בביאור יסוד דבר זה, דהנה כל מי שבוטח, אפילו אם בוטח בבו אדם, אינו בוטח רק עם מי שיש ביכולתו לעזור. אבל מי שאין ביכולתו לעזור אינו בוטח עליו, שא"א לסמוך עליו שיעזרהו. א"כ י"ל, דמי שבוטח בהשי"ת שיעזרהו רק ע"י איזה סיבה, הרי הוא אינו בוטח בהשי"ת יכול לעזור אפילו שלא על ידי אותו סיבה, שאילו היה כן, לא היה בוטח בהשי"ת יעזרהו דוקא ע"י אותו סיבה. וא"כ י"ל שדרגתו של בטחוננו של אדם, תלוי בדרגתו שהוא מאמין בהשי"ת שהוא 'הכל יכול' ובעל היכולת. דמי שבאמת מאמין בהשי"ת הוא בעל היכולת, ואין שום דבר נמנע מלעשות, בודאי יבטח בהשי"ת אפילו שלא ע"י איזה סיבה. שהרי היכולת בידו, לעזור אפילו שלא ע"י אותו סיבה.

ונבאר זאת במשל: מי שנחלה, יכול להיות בוטח בהשי"ת שיתרפא דוקא ע"י סם פלוני, או ע"י רופא פלוני. אבל בלא אותו סיבה אינו מאמין שיתרפא. הרי יש לו בטחון, אבל אינו דרגה גבוהה. אבל מי שבוטח בהשי"ת שיעזרהו ויתרפא אפילו שלא על ידי סם פלוני ורופא פלוני, שהקב"ה הוא 'הכל יכול', ואין דבר שנמנע ממנו מלעשות, הרי זהו דרגה גבוהה במדת הבטחון. [ואין זה גריעותא כלל בחובת השתדלות שמחוייב האדם לדרוש ברופאים, רק על מה הוא סומך כשעושה אותו השתדלות.] וכמו שאינו סומך בהשי"ת יעזרהו דוקא ע"י הרופא, כמו כן לשאר ענינים, כגון לפרנסה וכדומה, שאינו סומך על כך שיעזרהו השי"ת דוקא ע"י ההשתדלות, אפילו באופן אחר, שהקב"ה הוא 'הכל יכול'.

הבוטח בה' ישים עצמו כ'כסיל'

החובת הלבבות (סוף שער הבטחון) כתב שיש עשר לשונות של בטחון והם: "מבטח, ומשען, ותקוה, ומחסה, ותוחלת, וחכוי, וסמיכה, ושבר, ומסעד וכסל", ע"כ. והלשון העשירי הוא "כסל". והני לשונות הם כנגד העשר דרגות של בטחון כמו שהאריך החוב"ה שם. וכסל הוא הדרגה הגבוהה ביותר. והביאור בזה דלשון 'כסל' הוא מי שבטחוננו חזק כ"כ עד שאין לו שום נ"מ במצבו, בין דברים שעל פי דרך הטבע לשלא על פי

דרך הטבע, והוא כאילו 'כסיל' ו'שוטה'. דלפעמים אפשר לדון דברים על פי השכל, האם שייך הישועה או לא, פעמים לא שייך לראות הישועה על פי דרכי הטבע. אבל הבוטח בה, אין שכלו משועבד כלל לדרכי הטבע, שהקב"ה הוא למעלה מדרך הטבע, שהוא 'הכל יכול', ושייך הישועה שלא על פי דרך הטבע כמו דשייך הישועה על פי דרך הטבע. ולהאמין כן באמת, שייך רק אם יש דעתו כמו שוטה וכסיל, ואינו דן כלל בדרכי הטבע.

המשים עצמו כבהמה זוכה לישועת ה'

איתא בגמ' חולין (ה, ע"ב): "אדם ובהמה תושיע ה', ואמר רב יהודה אמר רב: אלו בני אדם שהן ערומין בדעת ומשימין עצמן כבהמה", ע"כ. וכתב הגר"א (אגדות דרבב"ח וסבי דבי אתונא) שכוונת הגמ' קאי על מי שאינו דואג על מזונותיו. דאם יבא לדון, דאם עכשיו אין לו מזונות למחר, זהו סיבה שידאג, מהיכן יבא מזונותיו. אבל מי שבאמת בוטח בה, אין לו שום דאגה כלל, שהרי משים דעתו ממש כמו 'בהמה', ואינו דן מה יהיה בשכלו, שהרי הוא יודע שהקב"ה הוא 'הכל יכול', ויש לו כמה וכמה אופנים שיפרנסו, בין על פי דרך הטבע, ואפילו שלא על פי דרך הטבע. ומי שמשים עצמו כן כבהמה, זוכה לישועת ה': שזהו דרגה גבוהה במדת הבטחון.

ישועת ה' "יש מאין"

הנה כתיב: "מאין יבא עזרי, עזרי מעם ה' עושה שמים וארץ". וכבר עמדו המפרשים על מקרא זה, דמה נוגע סיפא דקרא שהקב"ה עושה שמים וארץ, לרישא דכתיב "עזרי מעם ה'?" ות"י המפרשים שאפילו אם נראה דלא שייך הישועה בשום אופן כלל ועיקר, דכבר נתייאשו הרופאים ואין להם תרופה, או בכל מצב שהיא שנראה דלא שייך הישועה על פי דרך הטבע, מ"מ אנו מאמינים שהקב"ה שברא השמים וארץ "יש מאין" והוא 'הכל יכול' כמו כן השי"ת יכול לחדש 'יש מאין', ולחדש אופנים חדשים לעזור. וע"כ אנו בטוחים בהשי"ת בכל מצב, משום שהוא עושה שמים וארץ, ויכול לחדש בריאה חדשה אפילו אם בדרך הטבע לפי המצב נראה שאין שום תקוה. וכל זה הוא רק אם משים דעתו כיכסיל, דהיינו שאין זה דבר שכלי, שאפילו אם המצב נראה שאין לו תקוה בדרך הטבע, ועל פי השכל לא שייך שום עזרה, מ"מ הבוטח בהשי"ת, מאמין שבכל מצב שהוא, יש תקוה!

ועל דרך זה כתב הגאון הר' אלי' לאפיאן (פרשת וארא) לבאר דברי המדרש הנ"ל וז"ל, "מאין משמש בבי' לשונות: א] מהיכן מאיפוא, וזה לשון שאלה מאין יבוא עזרי? אבל יש לפרש עוד מאין מאפס, מכלום, וזוהי תשובה בניחותא מאפס אמנם יבוא עזרי, כלומר: יעקב אבינו הסתכל בעצמו וראה שנשאר בלא

כלום, ונשא עיניו אל ההרים ואמר מאין יבוא עזרי, השאלה היא מהיכן יבוא עזרי, אבל התשובה היא ג"כ מאין יבוא עזרי מאפס ולא כלום יבוא עזרי כי ממה נבראו ההרים הגבוהים הללו לא מאין ומאפס, כן עזרי מעם ה' שהוא הלא עושה שמים וארץ - יש מאין, כן הוא יכול לעזור לי מאין ומאפס", עכ"ל.

ואל בינתך אל תשען

והנה הנהגה זה לשום דעתו כבהמה ולא לדון ולסמוך על השכל, אינו נוגע רק למי שאין לו על מה לסמוך, ואין לו עצה רק להשען אלא על אבינו שבשמים. אלא אפילו מי שעוסק בענינים והשתדלות בדרך הטבע, אינו יכול לבטוח בשכלו, רק צריך לבטוח בהשי"ת. דכתיב במשלי (ג, ה) "בטח אל ה' בכל לבך ואל בינתך אל תשען" ופי' הגר"א: "היינו, שיהיה לך שלם במדת הבטחון, ולא במקצת הלב. שלא תאמר אבטח בה, אך אני מחויב לעשות ולהשען גם על שכלי ולכן אמר שאל תשען, אפילו בתורת משענת לא יהי' לך שכלך, אלא בטח בה' בכל לבך, וסוד הענין שתהפך מן לבך שיהי' בכל אל ה' אז יברך ה' אותך בכל והבן", עכ"ל. הרי אפילו במקום שעוסק האדם בהשתדלות אינו יכול לסמוך על דעתו ושכלו, אלא צריך להיות סומך על השי"ת, ומשים דעתו כמו בהמה וכסיל כנ"ל.

והביאור בזה, דאיתא בתרגום על הפסוק (ח, יח): "וזכרת את ה' אלהיך כי הוא הנתן לך כח לעשות חיל" וז"ל, "ותדכר ית ה' אלהיך ארי הוא יהיב לך עיצא למקני נכסין", עכ"ל. הרי שגם על העצות בעסק הפרנסה הוא ג"כ מאת השי"ת. וכן איתא בדברי המדרש (משלי טז, א): "לאדם מערכי לב ומה' מענה לשון - להודיעך שהכל מיד ה' לא מן האדם, לא מחשבת לב, ולא דבור לשון, שנאמר ומה' מענה לשון", ע"כ. הרי, אפילו על מחשבת הלב צריך להאמין שהוא כולו מאת השי"ת. וא"כ א"א לסמוך על שכלו ודעתו, דגם זה הוא כולו מאת השי"ת, וע"כ צריך לשום דעתו כבהמה וכסיל, ולא לסמוך על עצמו כלל, רק לסמוך ולבטוח במלך מלכים המלכים הקב"ה.

אם 'עמו אנכי בצרה' - 'אחלצהו ואכבדהו'

הנה הספר החרדים (פרק ס"ו) כתב וז"ל, "עמו אנכי בצרה, פירש הרמב"ם כשעמו אנכי בצרה, ועל פי דרכו נפרש כשכל כך דבק בו שצרתו ותלאתו וצערו לא יטרידהו מלחשוב בו, אין לך עבודה ודבקות גדול מזה, לכן אחלצהו ואכבדהו", עכ"ל. ומבואר מדבריו, שהאופן לזכה לישועת ה', היינו אם "עמו ענכי בצרה", אז "אחלצהו ואכבדהו".

ויש להוסיף, מה שאמרו חז"ל (ברכות סג, ע"א): "כל המשתף שם שמים בצערו - כופלין לו פרנסתו". הרי, דלא רק שרויח שינצל מצערותו, אלא שזוכה ש"כופלין לו פרנסתו"!